

Terug voor het muzikale voetlicht

De Stichting Joodse Muziek Projecten presenteert dit seizoen Zoen mit a regn (zon en regen) - een programma over het joodse element in de muziek van Mieczyslaw Weinberg, Veniamin Basner en Dmitri Sjostakovitsj - van folklore tot subversieve muzikale taal.

Ik vraag Sofie van Lier (Sóvali) Amsterdamse zangeres, organisatrice, musicoloog en zo langzamerhand deskundige op het gebied van Russisch-joodse muziek, hoe zij ertoe kwam een programma over juist deze drie componisten samen te stellen.

Aandacht

Van Lier: 'In Rusland speelden we in september 2003 ons Gnesin-programma toen er een man op me af kwam die kenbaar maakte te willen samenwerken met onze stichting. Hij stelde een project voor over de componist Veniamin

Mieczyslaw Weinberg

Dmitri Sjostakovitsj

Basner (1925-1996), mij onbekend. Er zijn vele Russisch-joodse componisten die interessant zijn en aandacht behoeven: de componisten van het Genootschap voor Joodse Volksmuziek, waarvan Gnesin deel uitmaakte (verder onder andere Josef Achron en de familie Krein) en de nieuwe generatie. Geen gebrek aan ideeën. Goed, deze man organiseerde in opdracht van Basners weduwe een festival.

'Basner was bevriend met de componist Mieczyslaw Weinberg (1919-1996), wist ik inmiddels en Weinbergs muziek kende ik al een beetje - zijn *Vierde Kamersymfonie* is prachtig! Ik wist ook dat hij twee cycli joodse liederen had geschreven, waarvan één bewerkt door Basner. Dus dacht ik aan een combinatieprogramma. Sjostakovitsj (1906-1975) hoorde er eigenlijk ook bij, omdat hij en Weinberg grote vrienden waren, terwijl Basner een leerling en later een vriend van Sjostakovitj was. Het was een driemanschap.

'De samenwerking met de Russische organisator is beëindigd toen bleek dat hij uit was op Nederlands geld, hij dacht dat wij rijk waren en alles zouden betalen. We zijn wel doorgegaan met het onderzoek naar de muziek. Het idee was goed.

'Weinbergs joodse liederencycli en Basners bewerking waren onvindbaar. Gelukkig kwam ik op het spoor van de biografie van Weinberg, Per Skans, een

Zweed. Hem vroeg ik of hij kon helpen de partituren te localiseren. Hij verwees mij naar een zojuist afgestudeerde musicologe in Sint Petersburg, Julia Broido. Zij had een scriptie geschreven over joodse thematiek bij Weinberg en had de muziek. Het zijn schitterende liederen op Jiddisje gedichten van Itschak Peretz en Samuel Galkin, respectievelijk over de kinderwereld en over de oorlog - de laatste heel treurig, met Jiddisj in Cyrillisch alfabet. Zij houden verband met Sjostakovitsj' cyclus *Uit Joodse Volkspoëzie* en zijn essentieel voor het programma.

'Weinberg wordt vaak gezien als een Sjostakovitsj-adept en dat is ook zo. Hij kwam uit Warschau. Zijn vader was dirigent en violist bij het joodse theater en de jonge Weinberg trad er op als pianist. Met het uitbreken van de oorlog vluchtte hij naar de Sovjet-Unie, waar hij compositie studeerde in Minsk. Daar leerde hij Sjostakovitsj'

Veniamin Basner (portretten bijgewerkt door Andrei Tchernikov)

muziek kennen en naar eigen zeggen veranderde dit zijn leven. Toen de Duitsers op de avond van zijn afstuderen Minsk binnenvielen, vluchtte hij verder naar Tasjkent. Hij maakte kennis met Solomon Michoëls - de grote acteur en leider van het Joods Theater - die daar ook geëvacueerd was en trouwde met diens dochter. Eigenlijk is Michoëls bij ons hele programma een stille figuur op de achtergrond. Hij was een centrale persoonlijkheid in het

vlnr Sander Sittig, Alexej Pevzner, Alexander Oratovski en Sofie van Lier (Sovali),
(foto: Andrei Tchernikov)

joodse culturele leven in de Sovjet-Unie en niet alleen Weinbergs schoonvader, maar ook een grote vriend van Sjostakovitsj. (En Chagall maakte decors voor Michoëls - daarover ging de Chagall-tentoonstelling in het Joods Historisch Museum.)

Levenslange vriendschap

'Vanuit Tasjkent stuurde Weinberg zijn eerste symfonie ter beoordeling naar Sjostakovitsj en deze nodigde hem daarna uit naar Moskou te komen: het begin van een levenslange vriendschap. Weinberg was een uitstekend pianist en vaak de eerste die de werken van Sjostakovitsj speelde. Samen speelden ze quatre-mains Sjostakovitsj' composities voor aan de Componistenbond.

'Weinberg heeft ook Sjostakovitsj beïnvloed, vooral met zijn joodse cycli. Ik vroeg de cellist Alexander Oratovski een arrangement te maken van een lied van Weinberg. Hij raadde het af omdat het zo op Sjostakovitsj leek. Maar het was wel vier jaar eerder (1944) geschreven dan Sjostakovitsj' cyclus (1948)!

'Informatie vinden over Weinberg en Basner was niet makkelijk. Over Sjostakovitsj is zeer veel bekend,

omdat hij zo beroemd is en controversieel. Er was een tijd dat men zijn werk in Nederland niet wilde spelen, omdat men hem zag als pion van het Sovjet-regime. Sjostakovitsj' memoires - *Testimony*, opgetekend door Solomon Volkov - die na zijn dood in het Westen verschenen, geven een heel ander beeld: van een innerlijk verscheurd kunstenaar die meeleed met de slachtoffers van het regime, terwijl hij als vooraanstaand Sovjet-componist tegelijkertijd publiekelijk officiële verklaringen moest afleggen. Als hij dat niet deed, zou hij zijn eigen doodvonnis tekenen.

'Sjostakovitsj was niet joods, maar volgens sommigen joodser dan menig Jood. Hij was geïnteresseerd in joodse volksmuziek: de dubbele lading, vrolijk en tragisch tegelijkertijd. Veel van zijn muziek gaat over politieke gebeurtenissen en moest vaak lang wachten tot het klimaat gunstig was voor uitvoering.

'De liederencyclus *Uit Joodse Volkspoëzie*, *Opus 79* is geschreven als requiem na de moord op Michoëls in Moskou, in 1948. De teksten komen uit een Jiddisje dichtbundel die Sjostakovitsj vond in een boekenstalletje in Moskou. Het eerste lied begint met de tekst 'Zoen mit a regn' - zon en regen - een metafoor voor de lach en de traan,

dat wij als motto hebben genomen. Alexander Oratovski heeft voor ons ensemble vier liederen bewerkt.

'De finale van Sjostakovitsj' *Pianotrio No. 2, Opus 67* (1949), gaat over de Sjoa. Hij neemt een joodse dans en de manier waarop hij die bewerkt, gaat je door merg en been. Het tweede thema is een melodie uit Vitebsk die hem naar verluidt werd voorgezongen door een leerling van Chagall.

'Naar het voorbeeld van Bach schreef Sjostakovitsj *24 Preludia en Fugae*, enkele daarvan hebben joodse thema's. In ons programma speelt de pianist Sander Sittig er één. Verder speelt Sander met de violist Alexej Pevzner - zoon van de violist Boris Goldenblank, die Weinberg persoonlijk kende - de *Sonate in Memoriam M. Weiman, Opus 35* (1982) van Basner en Alexander Oratovski speelt Weinbergs *Sonate voor cello solo, no.1, Opus 72* (1960).'

Uit de schaduw

'Op 24 oktober was het eerste concert, in de Grote Synagoge Enschede op 24 oktober. Dat kwam goed over. Er zijn op de wereld relatief maar weinig mensen die zich actief inzetten om joodse - door de politiek in de marge gedwongen - componisten uit de schaduw te halen. Het is een goed streven en de muziek is het waard.'

Sheila Gogol

Eerstvolgende concerten: 6 februari 2005, 14.30 uur, de synagoge in Nijmegen; 6 maart, 15.00 uur, de synagoge in Delft; 18 maart, 20.15 uur, De Nieuwe Veste in Breda. Voor verdere informatie: Joodse Muziek Projecten, tel. 020-6623675.